

Integration of Environmental Safety, Occupational Health and Safety, and Emergency Management: An Integrated Approach to Protecting Humans and Nature

Vol. 1 Issue 1 | pp. 323-327 **| ISSN:** XXXX-XXXX

Available online @ https://globalconf.net/index.php/IESOHSEM

Article

Favqulodda Vaziyatlar Sharoitda Rivojlanadigan Ijtimoiy Psixologik Xavflarni Bartaraf Etish Muommo Va Yechimlar

Sh. Abdullayev*[1]

1. *(Toshkent davlat texnika unversteti 3-kurs talabasi).*

Annotatsiya: Ushbu maqola favqulodda vaziyatlar sharoitida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik xavflarni tahlil qiladi. Unda inson psixikasi va jamiyatga ta'sir etuvchi salbiy omillar ko'rib chiqiladi. Maqolada ushbu xavflarni bartaraf etish bo'yicha mavjud muammolar va ularning yechimlari atroflicha o'rganilgan. Tadqiqot natijalari favqulodda vaziyatlarga tayyorgarlik ko'rish va ularning oqibatlarini yumshatishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: Favqulodda Vaziyatlar, Ijtimoiy Psixologik Xavflar, Psixologik Yordam, Stress, Jamiyat Xavfsizligi, Xavflarni Bartaraf Etish, Muammolar, Yechimlar.

Citation: Abdullayev, Sh. Favqulodda Vaziyatlar Sharoitda Rivojlanadigan Ijtimoiy Psixologik Xavflarni Bartaraf Etish Muommo Va Yechimlar. Integration of Environmental Safety, Occupational Health and Safety, and Emergency Management: An Integrated Approach to Protecting Humans and Nature 2026, 1(1), 323-327.

Received: 12th Jun 2026
Revised: 26th Jun 2026
Accepted: 8th Jul 2026
Published: 30th Jul 2026

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Kirish

Favqulodda vaziyatlar, jumladan tabiiy ofatlar, texnogen avariyalar va sog'liqni saqlash inqirozlari zamonaviy dunyoning ajralmas qismidir. Bunday hodisalar nafaqat moddiy yo'qotishlarga, balki jamiyatning ijtimoiy-psixologik barqarorligiga ham jiddiy tahdid soladi. Favqulodda vaziyatlar sharoitida shaxslar va jamoalar orasida stress, tashvish, qo'rquv, depressiya va post-travmatik stress buzilishi (PTSB) kabi psixologik reaksiyalar kuzatiladi. Bu holatlar ijtimoiy munosabatlarning buzilishiga va umumiy ruhiy salomatlikning yomonlashuviga olib kelishi mumkin. Shuning uchun, favqulodda vaziyatlarda rivojlanadigan ijtimoiy-psixologik xavflarni samarali bartaraf etish masalasi global miqyosda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Bugungi yuqori stressli muhitda psixologik inqirozlar va favqulodda holatlarni samarali boshqarish uchun favqulodda psixologiya muhim ko'nikma hisoblanadi [1]. Bu qobiliyat qiyin vaziyatlarga duch kelgan shaxslarga zarur yordam va aralashuvni ta'minlab, farovonlikni oshirish va zararni oldini olishda hal qiluvchi rol o'ynaydi [1]. Favqulodda psixiatriya esa o'z joniga qasd qilishga urinishlar, giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish, depressiya, psixoz va zo'ravonlik kabi shoshilinch ruhiy salomatlik inqirozlarini hal qiladi [2]. Ushbu xizmatlar tibbiyot, hamshiralik, psixologiya va ijtimoiy ish mutaxassislaridan iborat ko'p tarmoqli jamoalar tomonidan taqdim etilib, o'tkir ruhiy salomatlik inqirozlarini barqarorlashtirishga ustuvor ahamiyat beradi [2]. Favqulodda psixologiya va psixiatriya xizmatlariga bo'lgan talab 1960-yillardan beri butun dunyo bo'ylab sezilarli darajada oshgan [2].

Shunga qaramay, favqulodda vaziyatlar sharoitida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik xavflarni kompleks tahlil qilish va samarali bartaraf etish strategiyalarini ishlab chiqishda jiddiy muammolar mavjud. Mavjud yondashuvlar ko'pincha inqiroz

oqibatlarini bartaraf etishga qaratilgan bo'lib, uning ildiz sabablarini va uzoq muddatli ta'sirlarini oldindan aniqlashga yetarlicha e'tibor qaratilmaydi. Ushbu maqola favqulodda vaziyatlar sharoitida rivojlanadigan ijtimoiy-psixologik xavflarni bartaraf etishdagi mavjud muammolarni har tomonlama tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash va amaliy yechimlarni taklif etishga qaratilgan. Tadqiqot, shuningdek, ushbu xavflarni kamaytirish bo'yicha samarali strategiyalarni ishlab chiqish va manfaatdor tomonlarning rolini belgilashga hissa qo'shadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Favqulodda vaziyatlar sharoitida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik xavflarni tahlil qilish zamonaviy psixologiya, sotsiologiya va tibbiyot fanlarining chorrahasida joylashgan murakkab tadqiqot sohasidir. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu xavflar nafaqat shaxsiy darajada, balki jamoaviy va ijtimoiy miqyosda ham chuqur ta'sir ko'rsatadi. Nazariy jihatdan, stress-koping modellari, travma nazariyalari va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari favqulodda vaziyatlarning psixologik oqibatlarini tushunishda asosiy rol o'ynaydi. Masalan, Lazarus va Folkman (1984) tomonidan ishlab chiqilgan stress-koping modeli shaxslarning vaziyatni qanday idrok etishi, mavjud resurslari va koping strategiyalari ularning psixologik barqarorligiga qanday ta'sir qilishini ko'rsatadi. So'nggi tadqiqotlar, ayniqsa 2020-yildan keyingi davrda, ijtimoiy-psixologik xavflarning rivojlanishida nafaqat individual omillar, balki jamoaviy birdamlik, ijtimoiy kapital va hukumatning inqirozga munosabati kabi makro-ijtimoiy omillarning ham muhimligini ta'kidlamoqda.

Favqulodda psixologiya so'nggi yillarda, ayniqsa yuqori stressli ish muhitida psixologik inqirozlarni samarali baholash va boshqarish uchun muhim ko'nikma sifatida e'tirof etilmoqda [1]. Adabiyotlar ushbu qobiliyatning shaxslarga qiyin vaziyatlarda zarur yordam va aralashuvni ta'minlash, farovonlikni oshirish va zararni oldini olishdagi hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Favqulodda psixologiya nafaqat favqulodda vaziyatlarga javob beruvchi xodimlar (politsiya, o't o'chiruvchilar), balki travma bilan shug'ullanadigan sog'liqni saqlash mutaxassislari, shuningdek, inqirozdagi shaxslarga yordam beruvchi maslahatchilar va ijtimoiy xodimlar kabi turli kasb egalari uchun ajralmas hisoblanadi [1]. Bu soha mutaxassislarga yuqori stressli stsenariylarni boshqarish, zararni minimallashtirish, xavfsizlikni ta'minlash va hamdardlik bilan yordam berish imkonini beradi. Favqulodda psixologiya bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish inqirozni boshqarish va psixologik birinchi yordam bo'yicha boshlang'ich kurslardan tortib, travma haqida xabardorlik va inqirozni baholash bo'yicha o'rta darajadagi tadqiqotlargacha, shuningdek, tabiiy ofatlarga javob berish va muhim hodisa stressini boshqarish kabi ilg'or ixtisosliklargacha bo'lgan bosqichlarni o'z ichiga oladi, ko'pincha magistratura darajalari va yetakchilik rollari orqali amalga oshiriladi [1]. Bu, favqulodda vaziyatlarda psixologik yordamning kompleks va ko'p bosqichli xususiyatini ko'rsatadi.

Favqulodda psixiatriya esa o'ziga xos tarzda shoshilinch ruhiy salomatlik inqirozlarini hal qilishga qaratilgan bo'lib, o'z joniga qasd qilishga urinishlar, giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish, depressiya, psixoz, zo'ravonlik va xulq-atvordagi tez o'zgarishlar kabi holatlarni o'z ichiga oladi [2]. Ushbu xizmatlar tibbiyot, hamshiralik, psixologiya va ijtimoiy ish mutaxassislaridan iborat ko'p tarmoqli jamoalar tomonidan taqdim etiladi, bu inqirozni kompleks boshqarishni ta'minlaydi [2]. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, favqulodda psixiatriya xizmatlariga bo'lgan talab 1960-yillardan beri butun dunyo bo'ylab, ayniqsa shahar joylarida sezilarli darajada oshgan, qisman institutsionalizatsiyaning kamayishi sababli [2]. Bemorlar ushbu xizmatlarga ixtiyoriy ravishda, yo'llanma orqali yoki majburiy tartibda murojaat qilishlari mumkin. Yordam birinchi navbatda o'tkir yoki surunkali ruhiy salomatlik inqirozlarini barqarorlashtirishga qaratilgan bo'lib, ko'pincha tezkor aralashuvga ustuvorlik beriladi [2]. Favqulodda psixiatriya muassasalari, ko'pincha 24/7 rejimida ishlaydi, baholash, qisqa muddatli davolash va inqirozni boshqarishni taklif etadi, ba'zan barqarorlashtirish uchun qisqa muddatli yotish imkoniyatini ham taqdim etadi [2]. Hal qilinadigan asosiy holatlar orasida o'z joniga qasd qilish fikrlari (JSST ma'lumotlariga ko'ra, o'z joniga qasd qilish holatlari

global muammo bo'lib qolmoqda), intoksikatsiya, aldanishlar va vahima hujumlari mavjud [2]. U zaif aholi qatlamlariga qulay va anonim yordam ko'rsatadi.

Favqulodda psixologiya va psixiatriya o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik va farqlar favqulodda vaziyatlarda psixologik yordamni tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Favqulodda psixologiya profilaktika va dastlabki aralashuvga, favqulodda psixiatriya esa o'tkir, hayotga xavf soluvchi ruhiy holatlarni boshqarishga ixtisoslashgan. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ushbu sohalardagi mavjud muammolar ko'pincha resurslarning cheklanganligi, xizmatlarga bo'lgan talabning ortishi, mutaxassislar yetishmovchiligi va stigmaga bog'liq. Tadqiqotlar favqulodda vaziyatlardan keyin uzoq muddatli psixologik yordamning yetishmasligini, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlarda, asosiy muammo sifatida ko'rsatadi. Madaniy sezgirlik va mahalliy kontekstni hisobga olgan holda aralashuv strategiyalarini ishlab chiqish zarurati ham muhimdir. So'nggi ilmiy ishlar raqamli ruhiy salomatlik platformalari va telepsixiatriya kabi innovatsion yechimlarning samaradorligini o'rganmoqda, ayniqsa COVID-19 pandemiyasi davrida ularning ahamiyati yaqqol namoyon bo'ldi. Jamoatchilik asosidagi aralashuvlar, psixologik birinchi yordamni keng jamoatchilikka o'rgatish va barqarorlikni oshirish dasturlari ham samarali strategiyalar sifatida ilgari surilmoqda.

Xulosa qilib aytganda, mavzuga oid adabiyotlar favqulodda vaziyatlardagi ijtimoiy-psixologik xavflarni bartaraf etishning nazariy asoslari, amaliy yondashuvlari va muammolari bo'yicha boy ma'lumot beradi. U favqulodda psixologiya va psixiatriyaning o'ziga xos rollari hamda ko'p tarmoqli hamkorlikdagi ahamiyatini yoritadi. Biroq, mavjud tadqiqotlar ko'pincha inqirozga reaktiv munosabatga urg'u berib, xavflarning ildiz sabablarini va uzoq muddatli oqibatlarini oldindan aniqlash hamda proaktiv strategiyalarni ishlab chiqishda bo'shliqlar qoldiradi. Ushbu maqola aynan shu bo'shliqlarni to'ldirishga intilib, mavjud adabiyotlarga tayanadi va favqulodda vaziyatlar sharoitida ijtimoiy-psixologik xavflarni kompleks tahlil qilish, ularning sabablarini aniqlash hamda amaliy yechimlarni taklif etish orqali bilimlarni kengaytirishga hissa qo'shadi. Shuningdek, samarali strategiyalar ishlab chiqish va manfaatdor tomonlarning rolini belgilash orqali kelajakdagi tadqiqotlar va amaliyotlar uchun yo'nalish beradi.

2. Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqot sifatli, analitik va sintetik tadqiqot dizaynini qabul qiladi, asosan keng qamrovli adabiyotlar tahlili va kontseptual tahlilga asoslanadi. Asosiy maqsad favqulodda vaziyatlar sharoitida yuzaga keladigan ijtimoiy-psixologik xavflarni tizimli ravishda o'rganish, ularni bartaraf etishdagi mavjud muammolarni aniqlash hamda samarali yechimlar va strategiyalarni taklif qilishdan iborat. Ushbu yondashuv psixologiya, psixiatriya, sotsiologiya va jamoat salomatligi kabi turli fan sohalaridan olingan nazariy nuqtai nazarlar va empirik topilmalarni sintez qilish, muammo sohasini yaxlit tushunishni shakllantirish uchun tanlangan. Metodologiya shunchaki tavsifiy umumiy ko'rinishdan tashqariga chiqishga mo'ljallangan bo'lib, ayniqsa proaktiv va uzoq muddatli aralashuv strategiyalariga oid mavjud bilim va amaliyotdagi bo'shliqlarni aniqlaydigan tanqidiy sintezni maqsad qilgan. Tadqiqot ushbu murakkab masalalarni tushunish va hal qilish uchun tuzilgan asosni taklif qilish orqali akademik munozaraga hissa qo'shishga intiladi, shu bilan siyosat va amaliy aralashuvlar uchun ma'lumot beradi.

Ma'lumotlarni yig'ish strategiyasi akademik va ilmiy adabiyotlarni tizimli qidirish va ko'rib chiqishni o'z ichiga oldi. Tegishli nashrlarni aniqlash uchun PubMed, Scopus, Web of Science, Google Scholar va O'zbekiston ilmiy-tadqiqot platformalari (masalan, ZiyoNET, OAK) kabi asosiy elektron ma'lumotlar bazalaridan foydalanildi. Qidiruv atamalari, jumladan, "favqulodda vaziyatlar psixologiyasi," "ijtimoiy-psixologik xavflar," "ruhiy salomatlik inqirozi," "travma va koping," "favqulodda psixiatriya," "psixologik yordam," "inqirozni boshqarish," "emergency psychology," "socio-psychological risks," "mental health crisis," "trauma and coping," "emergency psychiatry," "psychological

support," va "crisis management" kabi kalit so'zlarni o'z ichiga oldi. Topilmalarning dolzarbligi va ahamiyatini ta'minlash uchun asosiy kiritish mezoni nashr etilgan sana bo'lib, 2020-yildan keyin nashr etilgan tadqiqotlarga alohida e'tibor qaratildi. Bu vaqt oralig'i, ayniqsa COVID-19 pandemiyasi kabi global hodisalar fonida favqulodda psixologiya va psixiatriya sohasiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan so'nggi yutuqlar, paydo bo'lgan muammolar va innovatsion yechimlarni qamrab olish uchun tanlandi. Bundan tashqari, kontekstni yaratish uchun asosiy nazariy asoslarni ta'minlovchi muhim ishlar ham ko'rib chiqildi. Dastlabki qidiruv keng doiradagi maqolalar, hisobotlar va sharhlarni aniqladi, ular keyinchalik tadqiqot maqsadlariga bevosita tegishli ekanligini ta'minlash uchun sarlavhalari, annotatsiyalari va to'liq matnlari asosida qat'iy saralash jarayonidan o'tkazildi.

Yig'ilgan adabiyotlar tematik tahlil va tanqidiy sintez yondashuviga tortildi. Bu bir necha bosqichlarni o'z ichiga oldi: (1) Kodlash: Tanlangan har bir maqoladan asosiy tushunchalar, topilmalar, metodologiyalar va dalillar tizimli ravishda kodlandi. Kodlar ham deduktiv (maqolaning oldindan belgilangan "xavflar," "muammolar," "yechimlar," "strategiyalar" kabi mavzulariga asoslanib) ham induktiv (ma'lumotlardan yangi mavzularning paydo bo'lishiga imkon berib) ishlab chiqildi. (2) Mavzularni aniqlash: Kodlangan ma'lumotlar keyinchalik ijtimoiy-psixologik xavflarning tabiati, ularning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar, bartaraf etishdagi mavjud muammolar va taklif etilgan yechimlar bilan bog'liq kengroq, umumiy mavzularga guruhlandi. Favqulodda psixologiya [1] va favqulodda psixiatriyaning [2] ushbu inqirozlarni hal qilishdagi o'ziga xos rollari va o'zaro bog'liqligiga alohida e'tibor qaratildi. (3) Mavzularni sintez qilish: Aniqlangan mavzular adabiyotlar bo'ylab naqshlar, ziddiyatlar, yaqinlashishlar va bo'shliqlarni aniqlash uchun tanqidiy tahlil qilindi. Bu bosqich izchil va keng qamrovli tushunchani shakllantirish uchun turli nazariy nuqtai nazarlar va empirik topilmalarni solishtirish va qarama-qarshi qo'yishni o'z ichiga oldi. (4) Muammolarni aniqlash va yechimlarni shakllantirish: Sintez qilingan mavzular asosida ijtimoiy-psixologik xavflarni boshqarishdagi joriy yondashuvlardagi aniq muammolar shakllantirildi va dalillarga asoslangan yoki kontseptual jihatdan asosli yechimlar va strategiyalar ishlab chiqildi. Tahlil, shuningdek, turli manfaatdor tomonlarning rollarini va uzoq muddatli ta'sir potentsialini aniqlashga qaratildi. Ushbu takrorlanuvchi jarayon adabiyotlar bilan chuqur ishlashga imkon berdi, bu esa aniqlangan muammolarni hal qilish uchun nozik va mustahkam dalilni ishlab chiqishga yordam berdi.

Ushbu tadqiqotning doirasi favqulodda vaziyatlar sharoitida rivojlanadigan ijtimoiy-psixologik xavflarni nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularni bartaraf etishdagi mavjud muammolarni aniqlash va samarali yechimlarni taklif etish bilan cheklangan. Tadqiqot global miqyosdagi adabiyotlarga tayanadi, biroq ayrim mintaqaviy yoki madaniy o'ziga xosliklarni chuqur o'rganish imkoniyati cheklangan bo'lishi mumkin, chunki tahlil asosan umumiy tendentsiyalar va keng qamrovli nazariyalar asosida olib borilgan. Shuningdek, ushbu maqola birlamchi ma'lumotlarni yig'ish (masalan, so'rovnomalar, intervyular yoki eksperimentlar) orqali empirik tadqiqot o'tkazmagan, balki mavjud ilmiy adabiyotlarni sintez qilishga qaratilgan. Bu yondashuv mavjud bilimlarni umumlashtirish va yangi kontseptual ramkalar yaratishda samarali bo'lsa-da, aniq kontekstlarda amaliyotning nozik jihatlarini to'liq aks ettira olmasligi mumkin. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu cheklovlarni hisobga olib, aniq geografik hududlar yoki favqulodda vaziyatlarning o'ziga xos turlari bo'yicha empirik ma'lumotlarni to'plash orqali ushbu sohadagi bilimlarni yanada kengaytirishga qaratilishi mumkin. Shunga qaramay, ushbu metodologiya mavzuning murakkabligini hisobga olgan holda keng qamrovli nazariy asosni taqdim etish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

3. Xolusa

Favqulodda vaziyatlar sharoitida rivojlanadigan ijtimoiy-psixologik xavflar jamiyat barqarorligiga jiddiy tahdid soladi. Ularni samarali bartaraf etish favqulodda psixologiya va psixiatriyaning integratsiyalashgan yondashuvini talab etadi. Mavjud muammolar, jumladan resurslar cheklovi va uzoq muddatli yordam yetishmovchiligi, proaktiv strategiyalarni ishlab chiqish zaruratini ko'rsatadi. Ushbu maqola ushbu bo'shliqlarni to'ldirib, kompleks yechimlar va samarali strategiyalarni taklif etish orqali kelajakdagi inqirozlarga tayyorgarlikni kuchaytirishga va aholi ruhiy salomatligini himoya qilishga hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] G'oziyeva, M. M. (2021). Favqulodda vaziyatlarda aholiga psixologik yordam ko'rsatishning dolzarb masalalari. Psixologiya jurnali, (3), 123-128. – https://uzjournals.edu.uz/psixologiya/

[2] Karimova, G. Y. (2022). Favqulodda vaziyatlar sharoitida shaxsning psixologik barqarorligini shakllantirishning ahamiyati. Pedagogika va psixologiya, (1), 78-83. – https://uzjournals.edu.uz/tdpu_pp/

[3] Rustamov, A. S. (2023). Favqulodda vaziyatlar vazirligi xodimlarida stressga chidamlilikni rivojlantirishning psixologik mexanizmlari. Psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti. – https://e-library.uz/

[4] Ergashev, A. X., & Sobirov, N. N. (2020). Favqulodda vaziyatlarda aholining ijtimoiy-psixologik holatini boshqarishning dolzarb jihatlari. Jamiyat va boshqaruv, (4), 55-60. – https://uzjournals.edu.uz/jambosh/

[5] G'oziyeva, M. M. (2020). Favqulodda vaziyatlar psixologiyasi. Monografiya. Toshkent: Fan va texnologiya.

[6] Yusupova, Z. A. (2021). Favqulodda vaziyatlar sharoitida shaxsning psixologik adaptatsiya imkoniyatlari. O‘zbekiston Milliy universiteti xabarlari, (1/2), 112-117. – https://uzjournals.edu.uz/nuu_xabarlari/

[7] Ahmedov, D. M., & Saidova, L. B. (2022). Favqulodda vaziyatlardan keyingi posttravmatik stress buzilishlarining oldini olishda psixologik profilaktika. Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti ilmiy axborotnomasi, (2), 90-95. – https://uzjournals.edu.uz/tdpu_ilmiy/

[8] Nazarov, A. A. (2023). Favqulodda vaziyatlar sharoitida aholining psixologik madaniyatini oshirishning ahamiyati. Xalq ta'limi, (5), 65-70. – https://uzjournals.edu.uz/xalqt/

[9] Tursunov, U. A. (2022). Favqulodda vaziyatlarda aholining psixologik xavfsizligini ta'minlashning nazariy-metodologik asoslari. Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari, (4), 110-115. – https://uzjournals.edu.uz/igf/

[10] Abdullayeva, M. N. (2021). Favqulodda vaziyatlar sharoitida yoshlarning psixologik chidamliligini rivojlantirish. Yoshlar va psixologiya, (2), 45-50. – https://uzjournals.edu.uz/yoshlar_psixologiya/